

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ТА ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Розкрито сутність та значення гарантій забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Узагальнено та проаналізовано законодавчі норми щодо захисту і забезпечення цього права, досліджено практичний стан їх реалізації. Визначено законні підстави і межі втручання у право особи на таємницю кореспонденції. З'ясовано проблемні аспекти в забезпеченні досліджуваного права та надано аргументовані пропозиції щодо їх удосконалення.

Ключові слова: конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, гарантії, забезпечення, втручання, обмеження.

Levchenko Alina. Guarantees of securing the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence

The essence and significance of guarantees of securing the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence are illuminated in the article. Legislative norms on protection and securing of this right are generalized and analyzed, the practical status of their realization is investigated. The legal grounds and limits of intervention in a person's right to secrecy of correspondence are determined. The problematic aspects of the securing of the law under investigation are clarified and the possible ways for their improvement are suggested.

Key words: the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence, guarantees, securing, intervention, restriction.

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності

держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Очевидно, що саме у визнанні, утвердженні й забезпеченні конституційних прав людини з боку держави полягає одна з найважливіших умов розвитку демократичного суспільства і кожної особистості. Водночас в епоху наукового прогресу з розвитком та удосконаленням технічних засобів та програмного забезпечення створюються умови для всеохопного спостереження за різноманітними сферами життя людини та фіксації такого спостереження. Звісно, це призводить до дедалі більшого втручання у сферу приватного і сімейного життя особи, обмежуючи її свободу та особисту недоторканність. До приватної сфери життя людини відносять фізичну та територіальну недоторканність, захист інформації про особу та конфіденційність зв'язку, що охоплює безпеку і захист кореспонденції, телефонних розмов та інших форм спілкування.

Тому одним із основоположних та невід'ємних прав людини, яке потребує особливого захисту в сучасному світі, є конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Така підвищена увага до цього права не є випадковою. Адже значною мірою забезпечення цього права пов'язано з виконанням державою в особі її правоохоронних органів своїх обов'язків. У таких випадках важливим є дотримання меж втручання в таке право та захист його від неправомірного та надмірного втручання. Отже, достатньо важливим і актуальним є дослідження особливостей, меж та гарантій забезпечення і утвердження конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Висвітленню різних аспектів дотримання, захисту і обмеження права особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції приділено значну увагу в науковій літературі, зокрема в дослідженнях В. Т. Маляренка, І. Л. Петрухіна, О. М. Бандурки, В. М. Тертишника, Л. Д. Воеводиної, І. М. Козьякова. Також варто відзначити дослідження українських та зарубіжних науковців з питань обмеження права на таємницю кореспонденції з урахуванням практики Європейського суду з прав людини: (А. В. Бурилов, Ю. М. Грошевий, Є. Є. Захаров, М. А. Погорецький, К. І. Попов, Д. Б. Сергеева,

М. Є. Шумило). Втім публікації у цій сфері залишають простір для подальших узагальнень і напрацювань нових підходів щодо гарантій дотримання і захисту досліджуваного права.

Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є фундаментальним для кожної людини. Як і інші особисті права людини, воно зафіксовано в багатьох нормативних актах міжнародного та національного рівня. Вперше воно було проголошено у Загальній декларації прав людини у 1948 році. Крім того, це право знайшло відображення у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) (1950 р.) та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.). Норми зазначених документів розглядають право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в контексті права на приватне і сімейне життя.

Протягом останніх десятиліть значний вплив на законодавство багатьох європейських країн в частині захисту права особи на таємницю кореспонденції справили рішення Європейського суду з прав людини (далі – Суд), якими констатовано порушення статті 8 Конвенції (в справах «Класс та інші проти ФРН», «Круслен проти Франції», «Ювіг проти Франції», «Голдер проти Об'єднаного Королівства», «Ламберт проти Франції» тощо)¹. Аналіз зазначених правових позицій Суду дає змогу зрозуміти, що окремі поняття «листування», «телефонні розмови», «телеграфна кореспонденція» охоплюються одним загальним поняттям «кореспонденція», тлумачення якого Суд неодноразово надавав у своїх рішеннях.

У вітчизняному законодавстві право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції закріплено в ст. 31 Конституції України, ст. 14 Кримінального процесуального кодексу України, ст. 306 Цивільного кодексу України, ст. 9 Закону України «Про телекомунікації» та ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок».

Як зазначено в статті 22 Конституції України, конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції у Конституції України сформульовано таким чином, що завданням держави є забезпечення непо-

рушності (недоторканності) цього права з боку інших осіб та державних органів, виконання якого полягає у створенні досконалого законодавчого тлумачення права і механізму його правового захисту².

Проте право на конфіденційність листування та телефонних розмов не є абсолютним. Як зазначив Суд у рішенні по справі «Класс та інші проти ФРН» (1978 р.), існування законодавства, що дає повноваження із здійснення спостереження за листуванням, поштовими відправленнями і телефонними розмовами, є у виключних випадках необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки і/або для попередження безладдя та злочинів. Стаття 31 Конституції України прямо передбачає можливість встановлення винятків у забезпеченні права на таємницю кореспонденції, які можуть мати місце виключно за рішенням суду і тільки з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Встановлені Конституцією підстави обмеження цього права аналогічні відповідним положенням статті 8 Конвенції. Такі винятки об'єктивно обумовлені, адже, виходячи з принципу пропорційності інтересів, притаманній Конвенції, узгодженості між вимогами захисту демократичного суспільства і прав приватних осіб, обмеження права на конфіденційність кореспонденції і телефонних розмов у деяких випадках є необхідним заради досягнення соціально значущої мети, захисту інтересів інших осіб та суспільства. Отже, для того, щоб таке втручання не порушувало конституційне право, воно має бути здійснено з дотриманням таких умов: по-перше, за рішенням суду; по-друге, воно повинно бути передбачено законом; по-третє, воно має бути спрямоване на досягнення чітко визначеної законом мети³.

У разі виявлення факту втручання Суд у кожній конкретній справі вивчає законність і необхідність такого втручання в демократичному суспільстві, чи було воно здійснене в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб, що передбачено ч. 2 ст. 8 Конвенції. При цьому з урахуванням специфіки прав, гарантованих цією статтею, у кожному випадку

потрібне додержання справедливого балансу при наданні переваги інтересам окремої особи, з одного боку, і суспільства — з другого, зважаючи на користування державою певною свободою розсуду⁴.

Зрештою Суд зазначив, що в правовій системі держави повинні існувати адекватні та ефективні гарантії проти зловживання з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення такого спостереження. Тому були сформульовані принципи, яким мусить відповідати закон, що регулює контроль комунікацій, щоб він не порушував статтю 8 Конвенції. Перехоплення повідомлень і телефонних дзвінків повинно здійснюватися на підставі закону, який має бути доступним, передбачуваним і задовольняти необхідний критерій якості⁵.

Доступність закону, який регулює втручання у право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, передбачає можливість особи переконатися, що таке втручання відповідає законодавчим нормам, які використані в конкретному випадку. В рішенні у справі «Петра проти Румунії» Європейський суд визнав положення національного законодавства про перевірку кореспонденції ув'язнених недоступним, оскільки вони не були офіційно опубліковані, внаслідок чого заявник не зміг із ними ознайомитися. Досить важливим критерієм є передбачуваність закону, коли особа здатна передбачити наслідки своїх можливих дій, нехай навіть не з абсолютною впевненістю. Як зауважив Суд у рішенні у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства», законом може вважатися лише правова норма, сформульована настільки чітко, щоб кожен громадянин міг співвідносити з нею свою поведінку, мати змогу скористатися допомогою компетентних радників, передбачати, у розумних межах, виходячи з конкретних обставин, наслідки вчинку. Критерій якості закону має за мету відповідність принципу верховенства права. Це означає, що у національному праві мають бути закріплені засоби юридичного захисту від свавільного втручання органів влади у здійснення громадянами права на таємницю кореспонденції. У справі «Круслен проти Франції» Суд зазначив, що особливо очевидною є небезпека неправомірного втручання, коли виконавча влада здійснює свої функції таємно⁶.

Сферою найчастішого застосування заходів, що обмежують право на таємницю кореспонденції, є оперативно-розшукова та кримінально-процесуальна діяльність. Тому особливе значення при правовому регулюванні такої діяльності набувають гарантії збереження особистої таємниці, забезпечення права кожного на невтручання в особисте життя, конфіденційність листування і телефонних розмов.

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства огляд і виїмка, а також арешт кореспонденції та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних або електронних інформаційних систем дозволяються лише за наявності достатніх підстав вважати, що в інформації, отриманій в такий спосіб, будуть міститися дані про вчинений злочин, які мають доказове значення, і якщо іншими способами отримати такі дані неможливо.

Рішення про накладення арешту на кореспонденцію або зняття інформації з каналів зв'язку за вмотивованим письмовим клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, приймає голова апеляційного суду або його заступник. Запровадження Конституцією України судового порядку прийняття даного рішення відповідає європейським стандартам у галузі прав людини. У рішенні у справі «Клас та інші проти ФРН» Суд підкреслив, що принцип верховенства права означає, що втручання органів виконавчої влади у права окремих осіб повинно перебувати під ефективним контролем, який звичайно має забезпечуватися судовою системою, принаймні як останньою інстанцією⁷. Однак функція слідчого судді в даному випадку зводиться лише до розгляду клопотання про здійснення втручання у право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та прийняття рішення про його задоволення чи відмову в задоволенні.

Крім того, проблемами забезпечення права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є часті зміни в системі державних правоохоронних органів, уповноважених на здійснення правомірною втручання, недосконалість багатьох нормативно-правових актів, що визначають їхні повноваження, невідповідність їх Конституції України та нормам міжнародного права. Окремо варто наголосити на відсутності ефективних механізмів відповідальності державних

органів за неправомірне втручання у право на таємницю кореспонденції⁸.

Необхідно відзначити і відсутність законодавчого закріплення в Україні норм, які б регулювали сферу електронного листування, зокрема електронну пошту і різноманітні месенджери. Адже в умовах розвитку та всеохопного використання електронних гаджетів та мережі Інтернет така форма листування набуває дедалі більшого значення і досить широко використовується. На відміну від звичайного традиційного листування поняття електронного листування та правові й організаційні основи його функціонування не визначені законодавством. Лише в Законі України «Про поштовий зв'язок» згадується про електронні повідомлення в контексті захисту таємниці їх змісту на рівні з таємницею поштових відправлень, що гарантується Конституцією і законодавством України.

Прогалини подібного роду в теорії права та в законодавстві не можуть не позначитися на умовах життя людей. В такому випадку ніхто не може бути застрахований від порушень таємниці кореспонденції з порушенням підстав, строків та меж такого втручання.

Таким чином, забезпечення конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є досить важливим завданням держави, виконання якого полягає у створенні досконалого законодавства у цій сфері та належних умов для його реалізації. Законодавчими нормами передбачено, що таке конституційне право не є абсолютним і може бути обмежене у визначених законом випадках. Однак мають обов'язково існувати адекватні та ефективні гарантії захисту і забезпечення такого права. З цією метою були сформульовані принципи, відповідно до яких законодавство, що регулює контроль комунікацій, має бути доступним, передбачуваним і відповідати необхідним критеріям якості.

Можна виділити й проблемні аспекти в забезпеченні конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, які потребують опрацювання та удосконалення:

1) відсутність дієвого судового контролю за здійсненням втручання у право на таємницю кореспонденції. Це, в свою

чергу, зумовлює потребу внесення змін до кримінально-процесуального законодавства України з метою розширення функцій слідчого судді щодо контролю за процесом втручання на всіх його стадіях;

2) недосконалість інституту юридичної відповідальності держави в особі її правоохоронних органів за необґрунтоване та незаконне втручання у таке право;

3) часті зміни в системі органів, уповноважених на здійснення правомірного втручання у право на таємницю кореспонденції, недоліки нормативно-правових актів, що визначають їх повноваження, їх невідповідність Конституції України та нормам міжнародного права;

4) відсутність необхідних правових важелів, які б могли забезпечити право на таємницю кореспонденції під час використання технічних каналів зв'язку в умовах розвитку і широкого використання електронних гаджетів та мережі Інтернет. Очевидно, що в потрібно розробити та затвердити певні нормативні акти, які б регулювали це питання, в тому числі прийняти Закон України «Про електронні комунікації».

1. Рудей В.С. Правові позиції європейського суду з прав людини щодо захисту права особи на таємницю кореспонденції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 317. 2. Говорун В.В. Завдання адміністративного права в аспекті гарантування непорушності (недоторканності) права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія Право. Вип. 43. Т. 2. С. 46. 3. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. С. 225-226. 4. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум /О.В. Сердюк, Ю.В. Щокін, І.В. Яковюк та ін.; за заг. ред. О.В. Сердюка, І.В. Яковюка. 2-ге вид., допов. Харків: Право. 2019. С. 177, 190. 5. Назаров В.В. Право особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та його обмеження у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. №1 (14). С. 120. 6. Рудей В.С. Правові позиції європейського суду з прав людини щодо захисту права особи на таємницю кореспонденції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. №2. С. 318. 7. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., пере-

робл. і допов. Харків: Право, 2011. С. 227. 8. Говорун В.В. Завдання адміністративного права в аспекті гарантування непорушності (недоторканості) права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Серія Право. Вип. 43. Т. 2. С. 46.

References:

1. Rudei V.S. Legal positions of the European Court of Human Rights on the protection of a person's right to correspondence. *Porivnyalno-analitychnopravo (Comparative-analytical law)*, no. 2, pp. 317 – 320. 2. Hovorun V.V. Tasks of administrative law in the aspect of guaranteeing the inviolability (inviolability) of citizens' right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence. *NaukovyivisnykUzhhorodskohonatsionalnogouniversytetu (Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, Series Right)*, vol. 43, no. 2, pp. 44 – 47. 3. Tatsii B.Ya., Petryshyn O.V., Baraban Yu.H. Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary. Kharkiv. Pravo (Right). vol. 2. 4. Serdiuk O.V., Shchokin Yu.V., Yakoviuk I.V. Theory and Practice of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Compendium. Kharkiv. Pravo (Right). vol. 2. 5. Nazarov V.V. The right of a person to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence and its restriction in criminal proceedings. *VisnykAkademiiadvokaturyUkrainy (Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine)*. no. 1 (14). pp. 119 – 125. 6. Rudei V.S. Legal positions of the European Court of Human Rights on the protection of a person's right to correspondence. *Porivnyalno-analitychnopravo (Comparative-analytical law)*, no. 2, pp. 317 – 320. 7. Tatsii B.Ya., Petryshyn O.V., Baraban Yu.H. Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentary. Kharkiv. Pravo (Right). vol. 2 (in Ukr.). 8. Hovorun V.V. Tasks of administrative law in the aspect of guaranteeing the inviolability (inviolability) of citizens' right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence. *NaukovyivisnykUzhhorodskohonatsionalnogouniversytetu (Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, Series Right)*, vol. 43, no. 2, pp. 44 – 47.

Levchenko Alina. Guarantees of securing the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence

The article is devoted to the research of guarantees of securing the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence. It is determined that state approving and securing human rights, in particular the right to the secrecy of correspondence, are gaining importance in the conditions of rapid development and improvement of technical equipment and software, which create greater opportunities for monitoring the privacy and family life of a person. So, it is extremely important and necessary to identify the features and limits of restriction of the law under investigation, as well as the guarantees for its protection and securing.

It is installed that the right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence is not absolute and may be restricted in statutory cases. Such restriction may be necessary in a democratic society in the interests of national and public security, economic well-being and / or for the prevention of disorder and crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. However, in order to intervention in a secrecy of correspondence does not violate constitutional human rights, it must be carried out subject to certain conditions: to be conducted only by court decision, be provided by law and aim at achieving a clearly defined law. The European Court of Human Rights noted that States must have effective and adequate safeguards against abuse by public authorities empowered to carry out such interference. Therefore, the principles governing compliance with the control of communications have been formulated. The law under which messages and phone calls are intercepted must be accessible, predictable and meet the required quality criteria.

It is determined that today there are still legislative loopholes and practical problems in securing the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence. In particular, there is a lack of effective judicial control over the intervention in this right. This leads to the need to amend the criminal procedure legislation of Ukraine in order to expand the functions of the investigating judge. Significant shortcomings in the legal system of our state in securing the law under investigation are imperfection of the institute of legal responsibility of the state for unjustified and unlawful intervention in such right, frequent changes in the system of bodies authorized to carry out such interference, gaps in the normative acts that determine their powers.

Separately, it should be noted that there are no legal levers that could guarantee the right of secrecy of correspondence when using technical communication channels. Thus, it is necessary to develop and approve certain normative acts in this field, in particular the draft Law of Ukraine «On Electronic Communications».

Key words: the constitutional right to the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence, guarantees, securing, intervention, restriction.